

**AKADÉMIA POLICAJNÉHO ZBORU
V BRATISLAVE**
Katedra trestného práva

Veronika Marková, Lucia Strémy (eds.)

**AKTUÁLNE OTÁZKY
TRESTNÉHO PRÁVA
V TEÓRII A PRAXI**
9. ročník

**Zborník príspevkov z 9. ročníka interdisciplinárnej celoštátnej
vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou**

konanej

**pod záštitou rektorky Akadémie Policajného zboru v Bratislave
Dr. h. c. prof. JUDr. Lucie KURILOVSKEJ, PhD.**

dňa 18. marca 2021

Bratislava 2021

Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi – 9. ročník

Interdisciplinárna celoštátna vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou

18. marec 2021

Katedra trestného práva Akadémie Policajného zboru v Bratislave

Konferencia bola organizovaná ako plánovaná úloha katedry v roku 2021 v súlade s celoročným plánom Akadémie PZ v Bratislave.

Vedecký výbor konferencie:

Dr. h. c. prof. JUDr. Lucia KURILOVSKÁ, PhD. Akadémia Policajného zboru v Bratislave

prof. JUDr. Tomáš STRÉMY, PhD. Akadémia Policajného zboru v Bratislave

JUDr. Ján ŠANTA, PhD., LL.M., MBA Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Organizačný výbor:

pplk. JUDr. Veronika Marková, PhD. (predseda organizačného výboru)

Mgr. Sebastián Janko, PhD.

JUDr. Vladimír Baláž

JUDr. Lucia Strémy

Miriám Švirecová

Recenzenti:

Zborník zostavili:

© pplk. JUDr. Veronika Marková, PhD., JUDr. Lucia Strémy, Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Autor tohto zborníka nezodpovedá za jazykovú a obsahovú stránku príspevkov a prípadné práva tretích osôb.

Rukopis neprešiel jazykovou úpravou.

Vzor citácie:

MARKOVA, V., STRÉMY, L., eds., 2021. *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. Zborník príspevkov z 9. roč. interdisciplinárnej celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave. ISBN 978-80-8054-910-7. Dostupné na internete: <https://www.akademiapz.sk/akademia/katedry/katedra-trestneho-prava/vedecko-vyskumna-cinnost>

Vzor citácie príspevku:

BALÁŽOVÁ, E., 2021. Trest odňatia slobody na doživotie. In: MARKOVA, V., STRÉMY, L., eds., 2021. *Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. Zborník príspevkov z 9. roč. interdisciplinárnej celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, s. 31 – 37. ISBN 978-80-8054-910-7. Dostupné na internete: <https://www.akademiapz.sk/akademia/katedry/katedra-trestneho-prava/vedecko-vyskumna-cinnost>

ISBN 978-80-8054-910-7

EAN 9788080549107

ODSÚDENÝ AKO SUBJEKT TRESTNÉHO KONANIA - ÚČINNÉ ZNÍŽENIE RIZÍK SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA ODSÚDENÝCH - „ŠANCA NA NÁVRAT“¹

JUDr. Patrícia KRÁSNÁ, PhD., LL.M.

Katedra kriminológie

Akadémia Policajného zboru v Bratislave

Anotácia: Autorka, na základe informácií nadobudnutých počas riešenia projektu, ale aj s realizácie riadených rozhovorov, vo svojom príspevku popisuje sociálne vylúčenie odsúdeného a s tým súvisiace skutočnosti, ako sú pomery výkonu trestu odňatia slobody, sociálne vylúčenie, penitenciárne zaobchádzanie, penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť. Autorka tiež charakterizuje vo svojom príspevku národný projekt „Šanca na návrat“.

Kľúčové slová: sociálne vylúčenie, odsúdený, penitenciárna starostlivosť, postpenitenciárna starostlivosť, Šanca na návrat

Annotation: The author, based on information obtained from the implementation of guided interviews, in her article describes the social exclusion of the convict and related facts, such as the conditions of imprisonment, social exclusion, penitentiary treatment, penitentiary and post-penitentiary care. In her contribution, the author also characterizes the national project "Chance to Return".

Keywords: social exclusion, prisoner, penitentiary care, post-penitentiary care, Chance to returntext

Úvod

V úvode nášho príspevku si dovoľíme poukázať na skutočnosť, prečo sme sa rozhodli spracovať práve danú problematiku. Komplex informácií spojených so sociálnym vylúčením odsúdených je veľmi široký a preto sme toho názoru, že si vyžaduje našu pozornosť. Sociálne vylúčenie odsúdeného je častým javom, ktorý podľa nášho názoru sprevádza väčšinu odsúdených po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody. Už len samotný trest odňatia slobody, (ďalej už len „TOS“) prináša so sebou súbor „nálepiek“, ktoré sprevádzajú odsúdeného či už počas samotného výkonu trestu (ďalej už len „VTOS“), alebo i po jeho ukončení. Odsúdený sa tak vyrovnáva s VTOS, ale aj so sociálnou situáciou, v ktorej sa ocitol. Kontextom nášho príspevku bude poukázanie na sociálne vylúčenie odsúdeného, ale aj na projekt, ktorý aktuálne prebieha na území našej krajiny - „Šanca na návrat“.

Predmetný príspevok sme sa rozhodli spracovať aj z dôvodu, že sme sa osobne zúčastnili na odbornom seminári v Omšeni, ktorého cieľom bolo predstaviť záujemcom špecializované resocializačné a výchovné vzdelávacie programy, ktoré sú určené pre odsúdené osoby vo výkone trestu odňatia slobody.²

VTOS je charakteristický skutočnosťou typických psychologických zvláštností, ktoré pochádzajú práve zo skutočnosti zaobchádzania s odsúdeným počas VTOS. Dovoľíme si v našom príspevku poukázať aj na tento fenomén, resp. na skutočnosť prostriedkov programu zaobchádzania, ale aj na samotný program zaobchádzania, ktorý je podľa nášho názoru jeden z tých najdôležitejších prvkov, ktoré vplývajú i na následné, možné, sociálne vylúčenie odsúdeného. Je zrejmé a jasné, že každý človek je jedinečnou bytosťou, ktorá je typická určitými znakmi, zvláštnosťami a špecifikami. Na túto skutočnosť je preto podľa nášho názoru veľmi dôležité prihliadať a následne podľa tejto skutočnosti i pracovať, keď je to potrebné, s každým človekom špecificky. Ešte viac žiaduce je to práve i pri odsúdených.

¹ „Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-19-0102.“

² Predmetné informácie sme získali po realizácii riadených rozhovorov s tvorcami a realizátormi daného projektu.

V našom príspevku by sme chceli taktiež poukázať na skutočnosť, že aj u odsúdených osôb je možné hovoriť o rôznych postojoch k VTOS, pretože odsúdený sa ocitne zrazu v situácii, v ktorej sa ešte nikdy pred tým nenachádzal. Odsúdený je „na, určitý, zákonom vymedzený časový úsek obmedzený na niektorých svojich právach a slobodách (podľa druhu trestu, ktorý mu bol uložený).“³ Samozrejme hovoríme o prvotrestancovi, ale v druhom rade tiež neopomenieme recidivistov, ktorí opakovanne nastupujú na VTOS a to sa následne i podpisuje na ich správaní, či naopak na prispôsobení sa programu zaobchádzania. Dovoľme si tiež povedať, že sociálne vylúčenie je tak príznačným znakom ako u prvotrestancov, tak aj u recidivistov.

Zaobchádzanie s odsúdeným, penitenciárne zaobchádzanie s odsúdeným, je celok činností, ktorými sa diferencovane zabezpečuje výkon práv a povinností, podporuje a rozvíja sa zmysel pre zodpovednosť, dodržiavanie zákonov, spoločenských noriem, pozitívne osobnostné faktory, úcta k iným, úcta k sebe samému, pozitívny vzťah k rodine a celkový cit odsúdeného k zodpovednosti. Účelom intenzívnej činnosti pri zaobchádzaní s odsúdeným je aj v čo možno najvyššej miere obmedzovanie nepriaznivých vplyvov väzenského prostredia.⁴

Následne v texte nášho príspevku sa budeme detailnejšie venovať pomerom VTOS, sociálnemu vylúčeniu, sociálnemu vylúčeniu odsúdených, penitenciárnej, postpenitenciárnej starostlivosti a projektu „Šanca na návrat“, (ďalej už len projekt).⁵

Pomery výkonu trestu odňatia slobody

Znalosť o prostredí samotného VTOS súvisí i so samotným názvom nášho príspevku, resp. s pochopením významu jeho názvu. Pokiaľ máme za cieľ poukázať na riziká, resp. dôvody sociálneho vylúčenia odsúdeného a na zníženie týchto rizík, je potrebné poznať aj okolnosti, ktoré s tým bezprostredne súvisia. Túto časť nášho príspevku sme si dovoľili spracovať z dôvodu, že VTOS je typický aj zvláštnymi sociálnopsychologickými aspektmi. Pomery, prostredie a VTOS považujeme za dôležitý element, na ktorý je potrebné poukázať pri celkovom náhľade na nami zvolenú problematiku. Prostredie VTOS, je typické skutočnosťou, že sa v jeho štruktúre vykonáva určitý zásah do správania sa človeka. Práve z tohto dôvodu je potrebné účelne, efektívne a cielene nastaviť prvky pôsobenia, prvky zaobchádzania s odsúdeným. Uvedené je jednoducho vysvetliteľné tým, že skutočnosť sociálneho vylúčenia odsúdeného sa dá v podstatnej miere samozrejme ovplyvniť aj programom zaobchádzania počas VTOS.⁶ Dovoľme si tvrdiť, i v zhode s viacerými autormi, že TOS v tradičnej podobe je reálne trestom odňatia slobodného pohybu a príležitosti k uspokojeniu všetkých potrieb. Tento fakt, ale čo je dôležité poznamenať, aj skutočnosť o uvedomení si viny odsúdeného počas VTOS a v súvislosti s tým aj s pocitom oprávnenosti trestu je taktiež veľmi dôležité pri VTOS a pri vzniku možných rizík sociálneho vylúčenia odsúdeného po VTOS.

Izolácia od prostredia, v ktorom do času odsúdenia žil odsúdený, môže viesť k narušeniu vzťahov v rodine, rozpadu manželstva a k prerušeniu citových väzieb.⁷ Toto je tiež veľmi významný faktor, ktorý ovplyvňuje možné následné sociálne vylúčenie odsúdeného po prepustení z VTOS. Je preto bezpodmienečne dôležité, aby sa i v rámci programu zaobchádzania s odsúdeným dbalo, ak je to možné, na kontakt s rodinou a priateľmi. Na splnenie účelu zaobchádzania s odsúdeným určený pedagóg vypracuje pre odsúdeného program zaobchádzania,

³ DRUGDA, J. 2017. *Postavenie obetí trestných činov v práve EÚ*. In Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, s. 219.

⁴ § 11 zákona č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

⁵ Príspevok bol spracovaný i z informácií, ktoré nám boli poskytnuté počas riadených rozhovorov od tvorcov projektu, ale aj od odborníkov, ktorí sa venujú penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti v aplikačnej praxi.

⁶ NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. 1997. *Psychologie v právu: Úvod do forenzní psychologie*. Praha: C.H. Beck, s. 58.

⁷ MAMOJKOVÁ, E., NOVÁK, I. 2015. *Základy penológie*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, s. 133.

ktorý sa vypracúva pre každého odsúdeného. Ak ide o odsúdeného so zvyškom trestu kratším ako deväť mesiacov, vypracujú sa tak krátkodobé ciele zaobchádzania. Program zaobchádzania je súhrn aktivít zameraných na rozvoj osobnosti odsúdeného, jeho primerané správanie a hodnotovú orientáciu v súlade s právami a povinnosťami ustanovenými v tomto zákone a v iných všeobecne záväzných právnych predpisoch.

Program zaobchádzania ustanovuje tiež cieľavedomé, komplexné a štruktúrované pôsobenie na odsúdeného podľa jeho osobnostných vlastností, odborných vedomostí a stupňa vzdelania v súlade s účelom výkonu trestu.⁸

Človek je mysliaca bytosť schopná slobodného konania, avšak zároveň je bytosťou sociálnou, schopnou prežiť iba v rámci spoločenstiev, ktoré vytvára, teda v rámci určitej skupiny.⁹ Už pri nástupe do VTOS je odsúdený zaradený do určitej cely, do určitej skupiny odsúdených, do určitej pracovnej skupiny. Teda je potrebné, aby si zvykol na všetko okolo neho - prostredie, ľudí, podmienky, atď., pretože tie budú súčasťou jeho životného prostredia v najbližšej dobe. Je potrebné mať však na zreteli, že tieto skupiny odsúdených už majú svoj režim, svoje podmienky, normy, hodnoty a odsúdený, ktorý vstupuje do takejto skupiny sa musí s týmito pravidlami stotožniť v čo možno najvyššej možnej miere. Práve i tento fenomén sa v dnešnej dobe javí ako problém pri VTOS a to z dôvodu, že ostatní odsúdení sa snažia nad „novým“ odsúdeným získať kontrolu a snažia sa ho „prispôbiť si“ na takého človeka, ktorý vyhovuje im. Avšak tu nastáva problém, ktorý má podstatné dôsledky. Odsúdený začne samozrejme na dané reagovať a najčastejšie ide o obranné reakcie.

Celková deštruktívna orientácia a vplyv tejto neformálnej roviny pôsobenia na odsúdeného spôsobujú negatívny jav vo VTOS tzv. „druhý život odsúdených“. Dôležité je tiež poukázať na fakt súvisiaci s prípadným sociálnym vylúčením odsúdeného a tým je skutočnosť, kedy sa odsúdený môže dostať do skupiny odsúdených, ktorí sú často krát disocíálni a teda dochádza k vzájomnému ovplyvňovaniu. Ponímajúc spomínané i fakt o skutočnosti izolácie odsúdeného v špecifických podmienkach VTOS sú predurčujúce na to, že reintegrácia odsúdeného bude veľmi ťažká.

Úspešným krokom k tomu, aby odsúdený prežil bez akejkoľvek ujmy vo VTOS je prispôbenie sa skupine, resp. podmienkam, ktoré VTOS prináša. Prispôbenie sa odsúdeného je následne aj pozitívne pre jeho život vo VTOS, taktiež sa ale aj následne premieta v procese resocializácie či reintegrácie odsúdeného po VTOS.¹⁰ Adaptácia na pomery VTOS¹¹ je typická dvoma faktormi. Spomínanými faktormi sú inštitucionalizácia a ideologizácia. Následne by sme radi konkrétnejšie poukázali na tieto dva faktory, ktoré v konečnom dôsledku taktiež vplyvajú a majú dopad na zníženie rizík sociálneho vylúčenia odsúdeného po VTOS.

Inštitucionalizácia je ako proces prizonizácie typická úbytkom činorodosti a agility.¹² Inštitucionalizácia je prispôbenie sa organizácii a normám väzenského života, daným predpisom, jednoducho podmienkam VTOS.¹³ Avšak dobrá inštitucionalizácia nemusí vytvárať postačujúce faktory pre dobrú resocializáciu, resp. elimináciu sociálneho vylúčenia.¹⁴ So spomínaným faktorom považujeme za opodstatnené spomenúť aj pojem „syndróm dobrého väzňa“. „Syndróm dobrého väzňa“ je charakteristický tým, že odsúdený sa správa presne tak, ako

⁸ § 15 zákona č. 475/ 2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

⁹ KURILOVSKÁ, L., ŠIŠULÁK, S. Spravodlivý trest. In Právny obzor : teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 103, č. 4, 2020, s. 282.

¹⁰ BANSKÝ, J., KOPP, P., KAČÁNI, P. PŠENKO, M. 2016. *Penitenciárna psychológia. 2. prepracované a doplnené vydanie*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, s. 51.

¹¹ Poznámka autora: tiež sa nazýva prizonizácia.

¹² ČÍRTKOVÁ, L. 2009. *Forenzní psychologie - 2. uprav. vyd.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 125. ISBN 978-80-7380-213-4.

¹³ HERETIK, A. 1994. *Základy forenzej psychologie*. Bratislava: SPN, 1994, s. 87.

¹⁴ ČORNÁK, Ľ. 2016. *Trestné sankcie a ich výkon z pohľadu penitenciárnej psychológie*. In Trestné sankcie: Progresívne trendy vo výkone trestných sankcií. Zborník príspevkov z 13. sekcie medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016. Bratislava: Právnická fakulta, s. 21.

od neho väzenský personál vyžaduje, teda vykonáva všetko to, čo mu je prikazované a v podstate prechádza do režimu, v ktorom sa riadi iba na základe niečích pokynov a príkazov, do režimu pasívnej rezistencie. Nevyvíja teda, ako bolo nami spomínané, žiadnu individuálnu aktivitu spojenú s jeho životom vo VTOS.

Dané svedčí o tom, že je dobré, aby bola inštitucionalizácia prítomná, avšak pre zníženie rizika sociálneho vylúčenia odsúdeného je potrebné, aby bola inštitucionalizácia relevantná do takej požadovanej miery, ktorá je pre odsúdeného efektívna a účelná. Toto nami uvádzané tvrdenie je spojené aj s relevantným faktom, kedy najmä u recidivistov dochádza k stavu, že síce sa bez akýchkoľvek problémov adaptujú vo väzenskom prostredí, ale nedochádza v ich prípade k žiadnej náprave. K uvedenému je podľa nášho názoru vhodné doplniť aj to, že u recidivistov, ktorí majú narušenú osobnosť nedochádza k uvedomeniu si viny, čo je veľmi dôležité, tak ako bolo už nami spomínané. To je podstatným znakom toho, že neakceptujú TOS, program zaobchádzania teda nič spojené s VTOS a preto sa podrobujú všetkému čo je potrebné, ale bez spätnej väzby, bez nejakého výsledku.¹⁵ Naopak v prípade prvotrestaných odsúdených dochádza najčastejšie k presnému opaku a síce, k odporu, ktorý je prirodzenou adaptačnou reakciou u prvotrestaných.

Ďalším faktorom, ktorý, okrem iných, vplýva na zníženie rizík sociálneho vylúčenia odsúdeného po VTOS je ideologizácia. Pri ideologizácii ide o adaptovanie sa na normy, hodnoty a postoje väzenskej subkultúry. Ideologizácia vytvára na odsúdeného často väčší tlak ako inštitucionalizácia. Ak sme pri inštitucionalizácii spomínali s ňou spojený „syndróm dobrého väzňa“, vplyvom ideologizácie vzniká „syndróm dobrého spoluväzňa“. „Syndróm dobrého spoluväzňa“ je stav, kedy v úvodnej fáze budú hodnoty a pravidlá, ktoré vládnu v neformálnej skupine odsúdeným iba prijímané, avšak neskôr dochádza k osvojovaniu si noriem skupiny. Podľa slov odborníkov z aplikačnej praxe väčšina väzňov však nepodlieha ideologizácii, ale ide skôr o solidárne súhlasenie s dianím v ich okolí. Nie je však možné povedať, že každý väzeň je zasiahnutý ideologizáciou alebo inštitucionalizáciou. Dané je možné potvrdiť aj znakmi, ktoré ovplyvňujú pravdepodobnosť či u odsúdeného dôjde k procesu prizonizácie. Týmto znakmi sú: inteligencia odsúdeného, stabilita osobnosti odsúdeného, stupeň disociality a demoralizácie odsúdeného, dĺžka trestu, formy a metódy výchovného pôsobenia, rozsah, druh extramurálnych vzťahov a ochota zúčastňovať sa na pozitívnych programoch.¹⁶

Pre potreby nášho príspevku si dovoľíme v stručných konotáciách uviesť aj vnútornú diferenciáciu odsúdených. Teda diferenciáciu na základe, ktorej je odsúdený zaradený do jednotlivých diferenciačných skupín v rámci stupňa strázenia.¹⁷ Odsúdený v súčasnej dobe v podmienkach Slovenskej republiky vykonáva TOS v diferenciačnej skupine „A“, „B“, „C“ alebo v špecializovanom oddiele; v špecializovanom oddiele, okrem oddielu doživotných trestov, sa diferenciačná skupina neurčuje.¹⁸ Je samozrejme potrebné spomenúť, že zaradenie odsúdeného do jednotlivých diferenciačných skupín nie je dané len na základe jedného rozhodnutia, ale na základe niekoľkých detailných rozhodnutí, ktoré v konečnom dôsledku dospejú k zaradeniu odsúdeného do jednotlivkej diferenciačnej skupiny. Práve i zaradenie odsúdeného do diferenciačnej skupiny má vplyv na skutočnosť zníženia rizika sociálneho vylúčenia po VTOS.

Pri spojitosti prostredia VTOS a zníženia rizík sociálneho vylúčenia odsúdeného po VTOS nie je možné odhliadať aj od skutočností, že vo veľkej miere sú odsúdení ešte pred nástupom do VTOS v spoločnosti sociálne vylúčení a tento status si prenesú cez VTOS až po jeho ukončenie.

¹⁵ VÁGNEROVÁ, M. 2002. *Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, s. 423.

¹⁶ ČEPELÁK, J. 1987. *Význam penitenciární psychologické diagnózy*. In *Prameny ke studiu penitenciární psychologie*. Praha: VŠ ZNB, s. 19.

¹⁷ TITLOVÁ, M. 2017. *Zákon o výkoně trestu odňatia slobody. Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o., s. 78.

¹⁸ Vyhláška č. 368/2008 Z. z. Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody

Avšak je potrebné dbať na to, že i keď je možnosť, že bol odsúdený i pred nástupom do VTOS sociálne vylúčený po VTOS to tak byť nemusí.

Je potrebné preto urobiť všetko tak, aby to tak nebolo, resp. aj keď nebol sociálne vylúčený, aby sa ním nestal. Určitý vplyv na uvádzané má aj skutočnosť, že popri vnútornej diferenciácii, ktorá je daná sa odsúdený stáva aj súčasťou spomínaných neformálnych skupín, ktoré sú typické špecifickými normami, pravidlami, ale aj vzormi správania. Táto štrukturalizácia prebieha vnútri skupín tajne¹⁹ pred personálom väzenských zariadení.²⁰

Bolo by podľa nášho názoru naivné myslieť si, že prostredie VTOS a samotný VTOS neovplyvní odsúdeného preto sme aj názov nášho príspevku určili podľa daného, pretože vieme, že tie riziká existujú a preto je ich potrebné eliminovať, resp. v čo možno najvyššej možnej miere ich znížiť. Odsúdeného určite ovplyvní prostredie VTOS, dôležité však je do akej miery a v akom rozsahu. Pedagógovia, psychológovia, ale i samotní referenti režimu ovplyvňujú tak ako osobnosť odsúdeného počas VTOS, tak aj podmienky, v ktorých odsúdený existuje. Je nesmierne dôležité prihliadať na tento fakt a na fakt, že títo odborníci ovplyvňujú vo vysokej miere aj to, či odsúdení po VTOS budú sociálne vylúčení alebo nie. Tak ako bolo už nami spomínané v úvode nášho príspevku, pri zaobchádzaní s odsúdeným sa na splnenie cieľov programu zaobchádzania využívajú jednotlivé prostriedky programu zaobchádzania. Týmto prostriedkami sú formy a metódy pedagogického a psychologického pôsobenia, metódy sociálnej práce, ústavný poriadok, disciplinárna právomoc, zaradovanie do práce, vzdelávanie a kultúrno-osvetová činnosť.²¹ Všetky tieto prostriedky sú realizované i nami spomínanými pedagógmi a psychológmi, práve preto sme si dovolili povedať, že veľký vplyv na odsúdeného, resp. na to, či bude sociálne vylúčený alebo nie budú mať práve oni.

Sociálne vylúčenie

Ako vyplýva zo samotného názvu nášho príspevku budeme sa zaoberať aj samotným pojmom „sociálne vylúčenie“, resp. tým, kto sa považuje za sociálne vylúčenú osobu. Je potrebné poukázať na skutočnosť, že charakteristika tohto pojmu je odlišná v interpretácii každého autora. My si dovoľíme uviesť špecifikáciu, kedy sa za sociálne vylúčeného človeka považujú aj odsúdení po VTOS.²² Otázka sociálneho vylúčenia je súčasťou úvah o legitimitě sociálneho poriadku a súdržnosti. Uvažovanie o tomto pojme, filozofický diskurz a otázka jeho používania práve v spojitosti s odsúdenými sa začala prezentovať práve súvislosti s presadzovaním myšlienky restoratívnej justície, resp. s odklonom od teórie distributívnej spravodlivosti. V zmysle, že v justícii, ale aj v spoločnosti ako takej sa diferencovane pristupuje k určitým skupinám ľudí.

Znakom pojmu sociálne vylúčenie, sociálne vylúčený jedinec, je skutočnosť, že daní jednotlivci, resp. skupina osôb sa nezúčastňujú rovnakou mierou na materiálnych a nemateriálnych zdrojoch spoločnosti. Práve táto skutočnosť následne vedie k tomu, že dané osoby sú sociálne izolované. Hlavný problém s definíciou sociálneho vylúčenia spočíva v tom, že je ťažké nájsť jednotiaci atribút všetkých jeho možných foriem.²³

Tak ako bolo už nami spomenuté, pojem sociálneho vylúčenia zahŕňa širokú škálu príčin sociálnych nerovností. Najčastejšie sa uvádzajú tieto dimenzie sociálneho vylúčenia:

- ekonomická - nedostatočný prístup na trh práce, nezamestnanosť,

¹⁹ Znakom tajnosti bol napríklad v minulosti aj špecifický jazyk odsúdených, tzv. väzenský argot.

²⁰ HERETIK, A. 2010. *Forenzná psychológia pre psychológov, právnikov, lekárov a iné pomáhajúce profesie*. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva, s. 329.

²¹ § 16 zákona č. 475/ 2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

²² Podľa Tematického informačného prehľadu európskeho semestra – Sociálne začlenenie sú osobami, ktoré sú najviac vylúčené zo spoločnosti bezdomovci, bývalí odsúdení, duševne chorí, ale aj osoby závislé od drog.

²³ PALOVIČOVÁ, Z. 2013. *Sociálne vylúčenie z pohľadu normatívnej teórie*. In FILOZOFIA, roč. 68, 2013, č. 7, Bratislava: Filozofický ústav, s. 596.

- politická - nedostatočný prístup k rozhodovacím procesom,
- morálna - stereotypy a predsudky o morálnych kvalitách menšín,
- kultúrna - vylúčenie zo spoločných kultúrnych zvyklostí v spoločnosti, tradične spojených s náboženstvom, jazykom a národnosťou,
- sociálna - nedostatok občianskych a sociálnych práv, nedostatočný prístup k zdravotnej, starostlivosti, vzdelávaniu, sociálnym službám.²⁴

Za sociálne vylúčeného sa považuje jedinec aj v prípade, že geograficky býva síce v spoločnosti, ale nemôže participovať na bežných činnostiach občanov danej spoločnosti, ale tiež vtedy, ak by sa rád na nich podieľal, ale bránia mu v tom faktory mimo jeho kontroly.²⁵ Na základe nami uvádzaného i s odkazom na definície ostatných autorov je možné konštatovať, že ľudí, ktorých považujeme za sociálne vylúčených, nie je možné považovať za homogénnu skupinu. Uvádzané je podmienené rôznymi faktormi, pre konkrétnejšiu ilustráciu si dovoľíme uviesť ako príklad odsúdeného, u ktorého sú napríklad osobnostné vlastnosti (syndróm dobrého spoluväzňa), životné udalosti (spáchanie trestného činu, odsúdenie na VTOS), rodinná súdržnosť (rodina s odsúdeným komunikuje, pomáha mu a podporuje ho). Odsúdený teda môže byť sociálne vylúčený z dôvodu, že si nevie nájsť prácu - vo výpise z registra trestov má uvedené, že bol odsúdený, nemá dostatočné vzdelanie a tak ide o ekonomickú dimenziu sociálneho vylúčenia, ale jeho rodina s ním komunikuje, je stále jej súčasťou. Takže pohľadom z jednej strany sociálne vylúčený je, pohľadom zo strany druhej nie je. Toto dimenzionálne ponímanie sociálneho vylúčenia predstavuje početné koncepčné a analytické ťažkosti pri definícii jeho podstaty, pretože je problematické určiť, koho máme a koho nemáme považovať za sociálne vylúčeného. Pre nás je však dôležité, že riziko sociálneho vylúčenia u odsúdeného existuje, otázkou však je v akej podobe vznikne a ako ho vieme znížiť. Preto je potrebné a účelné eliminovať rôznymi, nami spomínanými, faktormi tieto riziká.

Na konci tejto časti nášho príspevku si ešte dovoľíme uviesť najtypickejší príklad porovnania pojmov „sociálne vylúčený“ a „chudobný“. Urobíme tak práve z dôvodu, že z nášho poznania vyplýva skutočnosť, ktorá hovorí o tom, že široká verejnosť si najčastejšie mylí práve tieto pojmy dôsledkom nejasnosti a neprecíznosti pojmu „sociálne vylúčenie“.

V prípade, ak sa si skonfrontujeme pojem „sociálne vylúčenie“ a pojem „chudoba“, ktorý odkazuje na nerovnosti vo sfére materiálnych zdrojov, je možné povedať, že sociálne vylúčenie je oveľa menej precízny a jasný pojem. Sociálne vylúčenie sa však často zamieňa aj s inými pojmami, ako sú napríklad chudoba, segregácia²⁶ či marginalizácia²⁷.

Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť

V predchádzajúcom texte sme si dovoľili uviesť konkrétnosti k pomerom vo VTOS, k zaobchádzaniu s odsúdeným, k prvkom zaobchádzania, ale i k programu zaobchádzania s odsúdeným. Všetko už nami spomínané je tiež možné pomenovať aj penitenciárnou starostlivosťou, teda starostlivosťou o odsúdeného počas VTOS. Teraz si dovoľíme uviesť v stručnosti komplex postpenitenciárnej starostlivosti s prepojením na spomínanú penitenciárnu starostlivosť. Z už nami uvádzaných informácií je teda zjavné, že odsúdení sa neraz nachádzajú

²⁴ SEDOVÁ, T. 2010. *Návrat psychologizmu: Pandorina skrinka, alebo nové inšpirácie pre filozofiu?* In *Filozofia*, roč. 65, 2010, č. 8, s. 740.

²⁵ BURCHARDT, T., Le GRAND, J., PIACHAUD, D. 2002. *Degrees of exclusion: Developing a dynamic, multidimensional measure*. In *Understanding Social Exclusion*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 32.

²⁶ Segregácia poukazuje na právne a praktické delenie ľudí na základe statusu skupiny, ako je rasa, etnický pôvod, pohlavie, sexualita alebo národnosť.

²⁷ Marginalizácia je proces vylučovania jednotlivcov alebo komunit na okraj spoločnosti.

v ťažkej životnej situácii, kedy VTOS zanecháva v ich živote následky aj potom, keď už sú mimo VTOS.

Počas VTOS, tak ako sme už spomínali, zabezpečujú penitenciárnu starostlivosť o odsúdeného všetci tí, s ktorými prichádza počas VTOS do kontaktu. Ide teda o pedagógov, psychológov, referentov režimu, lekárov, kňazov, všetkých príslušníkov a zamestnancov Zboru väzenskej a justičnej stráže. Počas penitenciárneho zaobchádzania sa podieľajú spomínané subjekty na tom, aby sa v čo možno najvyššej miere zabezpečila komplexným a koordinovaným spôsobom resocializácia odsúdeného odpykávajúceho si trest vo VTOS. Skutočnosťou teda je, že úspešnú reintegráciu zaisťuje len efektívna resocializácia.²⁸

Postpenitenciárna starostlivosť je taktiež jeden zo základných prvkov, ktorý ovplyvňuje možné sociálne vylúčenie odsúdeného po VTOS. Postpenitenciárnou starostlivosťou sa o všeobecnosti chápe starostlivosť o osobu po prepustení z VTOS. Postpenitenciárna starostlivosť je upriamená na tvorbu adekvátnych predpokladov na resocializáciu osoby po VTOS s primárnym cieľom zabezpečiť vhodné pracovné uplatnenie, dočasné ubytovanie a prípadne aj ďalšiu pomoc, ktorú žiada. Pomoc však v takej podobe, ktorá napomôže bývalému odsúdenému pri začlenení a uplatnení sa v bežnom živote. Postpenitenciárna starostlivosť sa považuje podľa viacerých odborníkov za sociálno– preventívny inštitút a inštitút práva sociálneho zabezpečenia.²⁹

Postpenitenciárna starostlivosť je komplex veľmi zložitý, ktorý je potrebné riešiť tak ako na politickej, tak aj na aplikačnej úrovni. Keďže proces postpenitenciárnej starostlivosti a reintegrácie prináša so sebou veľké množstvo otázok, na ktoré je potrebné odpovedať je potrebné si vyčleniť aspoň tie základné a od nich sa následne vyvíjať. K hlavným úlohám reintegrácie u prepustených z VTOS patria: získavanie práce, rodinné problémy, nedostatočné vzdelanie, zdravotné problémy, sociálna rehabilitácia, bývanie,³⁰ ale pre nás podstatná úloha, podieľať sa na vzťahu spoločnosti k negatívnym postojom k osobám poznačeným kriminálnou minulosťou a teda znížiť riziko sociálneho vylúčenia odsúdeného po VTOS.

„Most“ medzi penitenciárnou a postpenitenciárnou starostlivosťou

Na posledné vety predchádzajúcej časti nášho príspevku nadviažeme skutočnosťou, že o zníženie rizika sociálneho vylúčenia bývalého odsúdeného sa pokúša aj projekt, ktorý vytvára „most“ medzi penitenciárnou a postpenitenciárnou starostlivosťou. Ako sme už niekoľko krát spomenuli prepojenie penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti je nesmierne dôležité. Má samozrejme aj neodškriepiteľne podstatný význam pri skutočnosti, či odsúdený po prepustení z VTOS bude alebo nebude sociálne vylúčený. Táto úloha je jednou z hlavných poslání väzenskej služby. Tak ako počas VTOS, tak aj po VTOS. V súčasnej dobe, ale aj v minulosti sa riešilo niekoľko projektov, ktoré by prepojili, spojili penitenciárnu a postpenitenciárnu starostlivosť o odsúdeného.

My si pre potreby nášho príspevku priblížime konkrétnejšie a podrobnejšie projekt, ktorého tvorcom je Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže a partnermi sú ústavy na výkon trestu odňatia slobody (10 z 18) a Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny.³¹

Zámerom daného projektu je zníženie rizika opakovaného páchania trestnej činnosti a obmedzenie vzniku možných krízových situácií v okolí osôb vracajúcich sa z VTOS. Hlavným cieľom projektu je u osôb vo výkone trestu odňatia slobody znížiť riziká sociálneho vylúčenia

²⁸ MAŘÁDEK, V. 2000. *Lexikon klíčových pojmů z penologie*. Opava: Vavrla Pavel, s. 49.

²⁹ MAMOJKOVÁ, E., NOVÁK, I. 2015. *Základy penologie*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, s. 166.

³⁰ ČAVAROVÁ, J. 2002. *O postpenitenciárnej starostlivosti bývalých odsúdených a ich zamestnávaní*. In Zvesti Zboru väzenskej a justičnej stráže, roč. 34, 2002, č. 1, Bratislava: GR ZVJS, s. 2.

³¹ Ide o národný projekt, ktorého hlavným cieľom je u osôb vo výkone trestu odňatia slobody znížiť riziká sociálneho vylúčenia a zvýšiť kompetencie pri uplatnení sa na trhu práce. Jeho realizácia má byť ukončená v 9. mesiaci, v roku 2022.

a zvýšiť kompetencie pri uplatnení sa na trhu práce. V rámci projektu sa vytvorí a vo výstupných oddieloch partnerských ústavov na výkon trestu odňatia slobody pilotne overí, inovatívny systém komplexnej podpory odsúdených. Podľa nášho názoru je práve to podstatné, vyjadrené v predchádzajúcej vete. Komplexná podpora odsúdeného, či vo VTOS alebo po VTOS je veľmi dôležitá a potrebná. Daný projekt má preddispozície stať sa veľmi efektívnym a účelným z dôvodu jedinečného postavenia žiadateľa - orgán s celoštátnou pôsobnosťou vo veciach väznenstva.

Ďalším pozitívom je, že daný projekt prepojí oddelené politiky penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti, zníži riziká opakovaného páchania trestnej činnosti a obmedzí vznik možných krízových situácií v bezprostrednom okolí osôb vracajúcich sa z VTOS. Miestom realizácie projektu je menej rozvinutý región, teda všetky kraje Slovenskej republiky okrem Bratislavského samosprávneho kraja.³² Z hľadiska vecného zamerania, charakteru aktivít a geografického záberu bolo do národného projektu vybraných 10 ústavov na výkon trestu odňatia slobody. Prostredníctvom týchto vybraných ústavov pokrýva národný projekt všetky skupiny väznených osôb, t. j. odsúdení muži, odsúdené ženy, odsúdení mladiství a zohľadňuje aj geografické a štrukturálno-kapacitné špecifiká. Zastúpené sú tiež všetky stupne strázenia, a to ústavy minimálneho, stredného a maximálneho strázenia.³³

Hlavnou projektovou aktivitou je resocializácia a aktívna podpora pri procese začlenenia občanov vo výkone trestu odňatia slobody do spoločnosti a na trh práce, ako aj zlepšenie ich prístupu k sociálnym službám. Primárnym zámerom projektu je vytvárať lepšie podmienky pre naplnenie troch základných funkcií výkonu trestu odňatia slobody:

- ochrannú funkciu, ktorá spočíva v samotnom bránení v páchaní ďalšej trestnej činnosti a chránení života, zdravia a majetku všetkých občanov;
- resocializačnú funkciu, a teda začlenenie odsúdených po prepustení do spoločnosti;
- preventívnu funkciu, ktorá zahŕňa využitie všetkých dostupných foriem penitenciárneho a postpenitenciárneho pôsobenia tak, aby bol jedinec schopný viesť riadny život občana bez nevhodného správania a návykov a predovšetkým, aby sa vyhol recidíve.

V rámci recidívy si dovoľíme uviesť, že od januára 2021 sa celoplošne používa v slovenskom väznenstve nástroj CRA (angl. Crime Risk Assessment) – nástroj na hodnotenie recidívy trestnej činnosti odsúdených osôb do dvoch rokov po prepustení z väzenského zariadenia. Na vývoji nástroja pracovali odborníci zo ZVJS od r. 2016 a špecializovaná časť nástroja určená pre osoby vo výstupných oddieloch. Už od roku 2020 však odborníci zo ZVJS pracovali na vývoji nástroja ROSH (angl. Risk of Serious Harm), ktorý na rozdiel od CRA zisťuje riziko vážnej ujmy pre majoritnú spoločnosť bezprostredne po prepustení (týka sa najmä násilnej kriminality).³⁴

Jedným z ďalších cieľov projektu je vytvorenie a realizácia šandardizovaných resocializačných a výchovných vzdelávacích programov. Vďaka týmto programom si odsúdení obnovia, posilnia alebo získajú svoje schopnosti a zručnosti, ktoré sú potrebné pre úspešné začlenenie sa do života po prepustení. Práca s odsúdenými vo výstupných oddieloch sa bude realizovať prostredníctvom špecializovaných resocializačných a výchovných vzdelávacích programov s názvami: „Zamestnanosť odsúdených osôb“, „Rodina a vzťahy odsúdených osôb“, „Závislosti odsúdených osôb“, „Finančná gramotnosť odsúdených osôb“, „Rizikové skupiny zo segregovaných komunit“ a „Násilie“.

Záver

Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť o odsúdeného plnia svojou podstatou základný element pre skutočnosť, aby sa v čo možno najvyššej možnej miere eliminovalo riziko sociálneho vylúčenia bývalého odsúdeného. Sociálne vylúčenie je z nášho pohľadu pre osobu,

³² ŠANCA NA NÁVRAT. 2021. [online]. [cit.2021.02.27.]. Dostupné na internete: <https://sancanavrat.sk/>.

³³ Do projektu sú zapojené nasledovné ústavy - ÚVTOS Hrnčiarovce nad Parnou, ÚVTOS a ÚVV Leopoldov, ÚVTOS Nitra – Chrenová, ÚVTOS Želiezovce, ÚVTOS a ÚVV Ilava, ÚVTOS Banská Bystrica – Kráľová, ÚVTOS pre mladistvých Sučany, ÚVTOS a ÚVV Košice, ÚVTOS Košice – Šaca, Oddelenie výkonu trestu s miestom výkonu služby v Sabinove ÚVV a ÚVTOS Prešov.

³⁴ ŠANCA NA NÁVRAT. 2021. [online]. [cit.2021.02.27.]. Dostupné na internete: <https://sancanavrat.sk/>.

ktorá bola vo VTOS veľmi nepriaznivým faktorom, ktorý sprevádza existenciu tejto osoby počas nasledujúceho života. V prípade, že sa človek nad uvedeným zamyslí, uvedomí si, že vlastne i to, či sa stane táto osoba recidivistom, či bude následne pokračovať v trestnej činnosti, súvisí so sociálnym vylúčením a s tým, aká bola danému človeku poskytnutá penitenciárna starostlivosť počas VTOS a postpenitenciárna starostlivosť po VTOS. Z nášho príspevku je však zrejmé, že nie len dané je dôležité, ale je primárne dôležité aj to, či sú tieto „dva piliere“ starostlivosti o odsúdeného, bývalého odsúdeného prepojené a teda, či je konsolidácia medzi nimi. Z uvádzaných skutočností sme sa preto v našom príspevku rozhodli poukázať okrem základných pojmov, základných súvislostí spojených so sociálnym vylúčením odsúdeného aj na projekt, ktorý vytvára spomínané prepojenie, „most“, medzi penitenciárnou a postpenitenciárnou starostlivosťou v tomto čase na území našej krajiny.

Dovolíme si v závere oceniť, samozrejme po nami získaných informáciách od tvorcov projektu, všetkých, ktorí sa na danom projekte podieľajú a to práve z dôvodu, že pre našu spoločnosť, pre spoločnosť, v ktorej je potrebné zavádzať prvky restoratívnej justície daný projekt má opodstatnenú hodnotu. Veríme, že i prostredníctvom nášho príspevku sme poskytli relevantné skutočnosti, ktoré sú dôležité pre ponímanie a uvedomenie si aktuálnej situácie v našej krajine spojenej s odsúdenými, resp. s tými, ktorí už sú po VTOS. Pretože tak ako trestná činnosť, tak tresty a teda aj odsúdený budú existovať v našej spoločnosti vždy. Je preto na všetkých nás to, aký k danému zaujmeme postoj a ako sa budeme snažiť znížiť riziká sociálneho vylúčenia odsúdených v našej spoločnosti.

Zoznam bibliografických odkazov:

- BANSKÝ, J., KOPP, P., KAČÁNI, P. PŠENKO, M. 2016. Penitenciárna psychológia. 2. Prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave. ISBN 978-80-8054-667-0.
- BURCHARDT, T., Le GRAND, J., PIACHAUD, D. 2002. Degrees of exclusion: Developing a dynamic, multidimensional measure. In Understanding Social Exclusion. Cambridge: Cambridge University Press.
- ČAVAROVÁ, J. 2002. O postpenitenciárnej starostlivosti bývalých odsúdených a ich zamestnávaní. In Zvesti Zboru väzenskej a justičnej stráže, roč. 34, 2002, č. 1, Bratislava: GR ZVJS, s. 2.
- ČEPELÁK, J. 1987. Význam penitenciárnej psychologické diagnózy. In Prameny ke studiu penitenciárnej psychologie. Praha: VŠ ZNB. ISBN 80-902614-1-8.
- ČÍRTKOVÁ, L. 2009. Forenzní psychologie - 2. uprav. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. ISBN 978-80-7380-213-4.
- ČORNÁK, Ľ. 2016. Trestné sankcie a ich výkon z pohľadu penitenciárnej psychológie. In Trestné sankcie: Progresívne trendy vo výkone trestných sankcií. Zborník príspevkov z 13. sekcie medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislavské právnické fórum 2016. Bratislava: Právnická fakulta. ISBN 978-80-7160-437-2.
- DRUGDA, J. 2017. Postavenie obetí trestných činov v práve EÚ. In Aktuálne otázky trestného práva v teórii a praxi. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave, s. 219-223. ISBN 978-80-8054-731-8.
- HERETIK, A. 1994. Základy forenzej psychológie. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-01870-4.
- HERETIK, A. 2010. Forenzná psychológia pre psychologov, právnikov, lekárov a iné pomáhajúce profesie. Bratislava: Bratislavská vysoká škola práva. ISBN 978-80-89447-22-0.
- KURILOVSKÁ, L., ŠIŠULÁK, S. 2020. Spravodlivý trest. In Právny obzor: teoretický časopis pre otázky štátu a práva, roč. 103, č. 4, 2020, s. 281-296. ISSN 0032-6984.
- MAMOJKOVÁ, E., NOVÁK, I. 2015. Základy penológie. Bratislava: Akadémia Policajného zboru v Bratislave. ISBN 978-80-8054-650-2.

- MAŘÁDEK, V. 2000. Lexikon klíčových pojmů z penologie. Opava: Vavrla Pavel. ISBN 80-238-6731-8.
- NETÍK, K., NETÍKOVÁ, D., HÁJEK, S. 1997. Psychologie v právu: Úvod do forenzní psychologie. Praha: C.H. Beck. ISBN 80-7179-177-6.
- PALOVIČOVÁ, Z. 2013. Sociálne vylúčenie z pohľadu normatívnej teórie. In FILOZOFIA, roč. 68, 2013, č. 7. Bratislava: Filozofický ústav SAV. ISSN 2585-7061.
- SEDOVÁ, T. 2010. Návrat psychologizmu: Pandorina skrinka, alebo nové inšpirácie pre filozofiu?. Filozofia, roč. 65, 2010, č. 8. Bratislava: Filozofický ústav SAV. ISSN 2585-7061.
- TITLOVÁ, M. 2017. Zákon o výkone trestu odňatia slobody. Komentár. Bratislava: Wolters Kluwer s.r.o. ISBN 978-808168-654-2.
- VÁGNEROVÁ, M. 2002. Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky. Praha: Portál. ISBN 80-7178-678-0.
- Vyhláška č. 368/2008 Z. z. Vyhláška Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody.
- Zákon č. 475/ 2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
- ŠANCA NA NÁVRAT. 2021. [online]. [cit.2021.02.27.]. Dostupné na internete: <https://sancanavrat.sk/>.

Kontaktné údaje:

JUDr. Patrícia Krásna, PhD., LL.M.
Katedra kriminológie
Akadémia Policajného zboru v Bratislave
Sklabinská 1
835 17 Bratislava
e-mail: patricia.krasna@akademiapz.sk